

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ФАКУЛЬТЕТ СУСПІЛЬНИХ НАУК
КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Проректор з наукової роботи

Іван МИРОНЮК

2024 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ФІЛОСОФІЯ НАУКИ

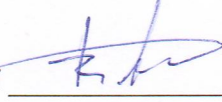
Рівень вищої освіти	Третій (освітньо-науковий)
Галузь знань	10 Природничі науки
Спеціальність	101 Екологія
Освітня програма	Екологія
Статус дисципліни	Обов'язкова
Мова навчання	Українська

Робоча програма навчальної дисципліни «Філософія науки» для здобувачів освітнього ступеня Доктор філософії.

Розробники: д. філос. н., проф., зав. кафедри філософії Левкулич В.В.,

Робочу програму розглянуто та затверджено на засіданні кафедри філософії

протокол № 12 від 27 червня 2024 року

Завідувач кафедри філософії д. філос. н., проф. Василь ЛЕВКУЛИЧ

Схвалено науково-методичною комісією факультету суспільних наук
протокол № 8 від «27» червня 2024 р.

Голова науково-методичної комісії д.пед.н., проф. Олена ПОПАДИЧ

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Розподіл годин за навчальним планом	
	Денна форма навчання	Заочна форма навчання
Кількість кредитів ЄКТС – 4	Рік підготовки:	
Загальна кількість годин – 120	1-й	1-й
Кількість модулів – 1	Семестр:	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 3 самостійної роботи здобувача – 5	2-й	2-й
	Лекції:	
	28 год.	8 год.
	Практичні (семінарські):	
	20 год.	6 год.
Вид підсумкового контролю: екзамен	Лабораторні:	
	–	–
Форма підсумкового контролю: усна	Самостійна робота:	
	72 год.	106 год.

2. МЕТА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Метою вивчення навчальної дисципліни «Філософія науки» / «Philosophy of Science» є формування уявлень про основні світоглядні, методологічні й аксіологічні проблем, що виникають у процесі розвитку науки, виявлення особливостей і тенденцій історичного та соціокультурного розвитку науки, з'ясування статусу науки в культурі сучасної цивілізації та визначення її ролі у вирішенні глобальних проблем, розкриття структури наукового знання і механізмів його динаміки.

Відповідно до освітньої програми, вивчення дисципліни сприяє формуванню в здобувачів вищої освіти таких компетентностей:

Загальні:

ЗК 02. Здатність розв'язувати комплексні проблеми екології на основі системного наукового світогляду та загального культурного кругозору із дотриманням принципів професійної етики та академічної доброчесності.

Спеціальні:

СК 03. Здатність виконувати оригінальні дослідження, досягати наукових результатів, які створюють нові знання у сфері екології та дотичних до неї міждисциплінарних напрямках, оцінювати та забезпечувати якість виконуваних досліджень.

3. ПЕРЕДУМОВИ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Навчальна дисципліна є самостійним компонентом і не потребує попереднього вивчення інших дисциплін.

4. ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

Вивчення навчальної дисципліни повинно забезпечити досягнення здобувачами вищої освіти таких програмних результатів навчання:

Програмні результати навчання	Шифр ПРН
Глибоко розуміти концептуальні принципи та методологію природничих наук, формулювати і перевіряти гіпотези, використовувати для обґрунтування висновків належні докази, зокрема, результати теоретичного аналізу, експериментальних досліджень і математичного та/або комп'ютерного моделювання з метою розв'язання значущих наукових та науково-прикладних проблем екології.	РН 01.
Розробляти та реалізовувати наукові та/або інноваційні інженерні проекти, які дають можливість переосмислити наявне та створити нове цілісне знання та/або професійну практику з врахуванням соціальних, етичних, економічних, екологічних та правових аспектів.	РН 05.

Очікувані результати навчання, які повинні бути досягнуті здобувачами вищої освіти після опанування навчальної дисципліни «Філософія науки» / «Philosophy of Science»:

Очікувані результати навчання	Шифр ПРН
Вміти використовувати отримані знання з філософії науки в процесі проведення власних фахових досліджень.	РН 01. РН 05.
Знати особливості і тенденції історичного та соціокультурного розвитку науки.	РН 01.
Вміти аргументувати свою позицію щодо основних проблем філософії науки.	РН 01. РН 05.
Вміти ефективно шукати потрібну інформацію та її аналізувати для підготовки до занять з філософії науки.	РН 01. РН 05.

5. ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Засобами оцінювання та методами демонстрування результатів навчання з навчальної дисципліни є: реферати, есе, студентські презентації та виступи на наукових заходах.

Форми контролю та критерії оцінювання результатів навчання

Форми поточного контролю: самостійна робота, стандартизовані тести, реферат, доповідь з презентацією.

Знання, вміння та навички здобувачів оцінюються через визначення якості виконання конкретизованих завдань. Кількісна оцінка певного поточного контролю за конкретним видом навчального заняття визначається як сума балів за окремі види навчальної роботи.

Форма підсумкового семестрового контролю: екзамен.

Результат екзаменаційного контролю визначається як результат праці здобувача під час вивчення дисципліни. Якщо здобувач погоджується з набраною кількістю балів, ця оцінка може бути виставлена в екзаменаційну відомість. Якщо здобувач не отримав достатньої кількості балів (менше 60) або не погоджується з підсумковою оцінкою, то він складає іспит у формі письмової роботи. Максимальна оцінка за письмову роботу на екзамені – 100 балів.

Критерії оцінювання підсумкового семестрового контролю

Перевірка рівня навчальних досягнень здобувачів з дисципліни «Філософія науки» / «Philosophy of Science» здійснюється на основі результатів праці здобувача під час вивчення дисципліни та підсумкових контролів.

Для оцінювання знань здобувачів будуть використані наступні групи методів контролю:

1. Методи усного контролю (відповідь здобувача на окреме питання теми у індивідуальній та фронтальній формах; бесіда під час роз'яснення проблемного питання; захист презентації або есе).

2. Письмовий контроль (виконання тестових завдань та індивідуальної роботи; поточна контрольна робота, модульна контрольна робота).

Підсумковий контроль (екзамен) проводиться у відповідності розкладу заліково-екзаменаційної сесії, в усній формі. Підсумковий контроль проводиться за навчальним матеріалом, визначеним цією робочою навчальною програмою у повному обсязі.

Максимальна оцінка з підсумкового (семестрового) контролю становить 100 балів.

Оцінка з дисципліни виставляється у відповідності з шкалою оцінювання приведеною нижче.

Підсумкова оцінка з дисципліни здійснюється згідно з Методикою переведення показників успішності знань здобувачів Університету в систему оцінювання за шкалою ECTS.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою
90 – 100	A	відмінно
82-89	B	добре
74-81	C	
64-73	D	задовільно
60-63	E	
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

6. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

6.1. Зміст навчальної дисципліни

Тема 1. Наука як предмет філософського осмислення (для гуманітарних і прикладних спеціальностей)

Сучасний філософський образ науки. Специфіка і основні аспекти філософського вивчення науки. Світоглядний смисл і світоглядні проблеми науки. Культурно-філософські витoki наукової раціональності. Наука як форма пізнавальної діяльності. Специфіка наукової пізнавальної діяльності та її форми. Наука як система об'єктивних знань. Структура системи наукових знань. Основні види наукового знання. Наука і суспільство. Функції науки в суспільному житті. Наука як соціальний інститут. Система наукових організацій та інституцій. Поняття наукової школи, напрямку, традиції. Наука як соціокультурний феномен.

Тема 2. Глобальні наукові революції та зміна історичних типів раціональності (для гуманітарних і прикладних спеціальностей)

Історичні форми взаємовідносин філософії та науки. Ідеологізація філософії і науки. Проблема демаркації і функціональної взаємозамінності. Багатоманітність форм раціональності. Раціональність як спосіб відношення людини до світу. Структура і типологія раціональності. Детермінанти розвитку наукової раціональності. Історичні типи наукової раціональності. Глобальні наукові революції і зміна історичних типів наукової раціональності. Класичний, некласичний і постнекласичний типи наукової раціональності.

Тема 3. Класичний ідеал раціональності та його втілення в історичному типі класичної науки (для гуманітарних спеціальностей)

Класичний ідеал раціональності і його втілення в історичному типі раціональності класичної науки. Започаткування фізичного методу Галілеєм. Наука як сутнісне явище Нового часу. Метафізичне обґрунтування наукового дослідження Декартом. Відмінність розуміння світу як картини в Новому часі від давньогрецьких та середньовічних уявлень про світ і пізнання. Німецька класична філософія як найповніше втілення ідеалів класичної раціональності. Виявлення обмеженості класичного ідеалу раціональності під час наукової революції початку ХХ століття. Зміна уявлень про співвідношення суб'єкту і об'єкту пізнання при переході від класичної до некласичної і постнекласичної раціональності.

Тема 4. Некласичний та постнекласичний типи наукової раціональності (для гуманітарних і прикладних спеціальностей)

Некласична раціональність. Феноменологія як пошук нових універсальних засад пізнання. Критика універсалізму в філософії екзистенціалізму. Франкфуртська школа: критичне осмислення класичної раціональності. Усвідомлення відносності наукового пізнання: принцип відповідності Бора. Релятивістська концепція простору і часу. Методологічні концепції квантової фізики: концепція доповняльності (Н. Бор); концепція

відносності до засобів спостереження (Фок); «квантові сходи» (В. Вайскопф). Постнекласична наукова раціональність. Стратегії теоретичного дослідження у добу постнекласичної науки. Напрямки сучасної глобальної наукової революції, пов'язаної зі становленням нелінійної науки. Складні системи, здатні до самоорганізації та саморозвитку як предмет постнекласичної науки.

Тема 5. Філософські засади ідеалів і норм наукового дослідження (для гуманітарних і прикладних спеціальностей)

Місце системи філософських засад науки серед підвалин наукового пізнання. Наука як система об'єктивних знань. Поняття суб'єкта, об'єкта та предмету наукового дослідження. Емпіричний та теоретичний рівень наукового пізнання. Методи емпіричного рівня пізнання – спостереження, вимірювання, експеримент. Методи теоретичного пізнання – абстрагування, ідеалізація, формалізація, моделювання. Ідея, проблема, гіпотеза, теорія як форми теоретичного пізнання. Структура та функції наукової теорії. Види наукових теорій. Абстрактні образи теорії та їх системна організація. Теоретичні схеми та математичний апарат. Дедуктивна теорія як традиційний ідеал побудови теорії та її обмеженість. Теоретичні схеми та досвід. Операційний статус теоретичних схем. Нові стандарти теоретичності. Проектність та технологічність теоретичного у сучасному природознавстві. Зміни філософських засад природознавства під впливом біології. Поняття еволюціонізму. Поняття ідеалів та норм наукового пізнання. Структура ідеалів та норм наукового пізнання. Історичні трансформації ідеалів та норм наукового пізнання. Поняття наукової картини світу та її функції. Стиль наукового мислення як конкретно-історичний спосіб існування ідеалів і норм наукового дослідження, що відповідає науковій картині світу свого часу. Методологічні принципи як складова стилю наукового мислення, історичний характер методологічних принципів конкретних наук

Тема 6. Основні концепції розвитку та спадкоємності наукового знання (для гуманітарних і прикладних спеціальностей)

Наука як історично визначений процес отримання нового знання. Механізм розвитку наукового пізнання. Теорія наукових революцій Куна. Парадокси та проблемні ситуації як передумова наукової революції. Евристична роль методологічних ідей у науковій революції. Філософські передумови зміни фундаментальних засад науки. Кумулятивна модель розвитку науки. Діалектико-матеріалістична модель розвитку науки. Релятивність норм пізнавальної діяльності (М. Полані). Критицизм і раціональність в концепції К. Поппера. Логіко-нормативна модель зростання знання в науково-дослідницькій програмі І. Лакатоса. «Методологічний анархізм» П. Фойєрабенда. Еволюційна епістемологія і еволюційна програма Ст. Тулміна. Тематичний аналіз науки (Дж. Холтон). Загальні закономірності розвитку науки.

Тема 7. Синергетика як нове світобачення (для гуманітарних і прикладних спеціальностей)

Співвідношення порядку і безладу в природі. Термодинамічний підхід і методи нелінійної механіки для опису систем, що самоорганізуються. Дисипативні структури і синергетичний метод їхнього опису. Динамічний хаос і динаміка нестійких структур. Біфуркації і теорія катастроф. Аттрактори. Приклади опису стійких і нестійких структур у природі і суспільстві. Філософське значення синергетики.

Тема 8. Зміна засад розуміння реальності в сучасній науковій картині світу: від незмінності до глобального еволюціонізму (для гуманітарних і прикладних спеціальностей)

Єдність багатоманітності у світі як генетична єдність. Самоорганізація світу і самоорганізація в світі. Структурна організація матерії в світі як результат її самоорганізації. Філософська інтерпретація і світоглядні наслідки космологічної концепції множинності світів. Світи і Універсум. Можливий, віртуальний і дійсний модуси буття.

Тема 9. Системність, цілісність, складність як способи розуміння єдності багатоманітного у світі (для гуманітарних і прикладних спеціальностей)

Речі, властивості, відношення. Відношення і закони. Системи і структури. Ціле і частини. Самоорганізація як становлення складного цілого. Типи цілісності складних систем, що самоорганізуються, та їх динамічна стійкість.

Тема 10. Причинність і детермінізм (для прикладних спеціальностей)

Причинність і необхідність в класичній фізиці: лапласівський детермінізм і динамічні закони. Ймовірнісна причинність в некласичній науці: статистичні закони як зв'язок необхідного і випадкового. Проблеми причинності в постнекласичній науці: ситуації біфуркації як ситуації формування причини; непередбачуваність причинне визначених процесів в детермінованому хаосі.

Тема 11. Філософські засади наукових картин світу: простір і час (для прикладних спеціальностей)

Проблема скінченності і нескінченності простору і часу в контексті космологічних уявлень: класичних (Ньютон), релятивістських (Ейнштейн, Фрідман), сучасних (Вайнберг, Лінде). Фундаментальні взаємодії та їх світові константи. Антропний принцип і філософські дискусії довкола нього. Проблема незворотності часу в класичній, некласичній, постнекласичній фізиці. Специфіка біологічного часу як внутрішнього часу живих систем. «Перевідкриття часу» в нелінійній науці (І. Пригожин).

Тема 12. Актуальні філософські проблеми науки XXI сторіччя (для гуманітарних і прикладних спеціальностей)

Наука в умовах глобалізації. Статус науки у сучасній культурі. Сучасні стратегії розвитку природничо-наукового знання. Квантова, комп'ютерна та біомолекулярна

революція та їх філософський зміст. Наука та її зв'язок з технічними та соціальними науками. Супертехнології – епіцентр соціально-філософських дискусій XXI ст. Біотехнології: конструювання трансгенних живих істот і сурогатних типів неживої матерії. Клонування, його філософсько-світоглядні та культурно-етичні проблеми. Комп'ютерно-мережеві технології. Розум і інформаційне поле. Штучний суперінтелект. Технологічна сингулярність. Генетичний апгрейд. Трансгуманізм, визнання антропності як арт-виготову самої людини. Сциєнтизм та антисциєнтизм – сучасні інтерпретації. Проблема підготовки наукових кадрів.

Тема 13. Комунікація і віртуалізація в науці (для гуманітарних і прикладних спеціальностей)

Комунікація, її специфіка і форми в науковій спільноті. Конкуренція в науці. Специфіка та основні причини конфліктів. Наукова дискусія як форма комунікації і форма розвитку наукового знання. Культура і логіка ведення наукової дискусії. Етичні норми наукової дискусії. Проблема діалогу в науковому співтоваристві. Настанова на співпрацю, відмова від конформізму, дотримання принципу демократизму, визнання автономності і свободи опонента, повага до нього. Феномен віртуальної реальності. Віртуальна реальність як соціальне явище. Філософсько-методологічні засади віртуалізація науки. Концепція віртуальних світів і наукове пізнання.

Тема 14. Аксиологія та етика науки (для гуманітарних спеціальностей)

Наукове пізнання і моральні цінності. Поняття етосу науки. Етичні імперативи Р. Мертона. Проблема етичного самовизначення сучасної науки. Соціальний контроль над наукою і ціннісні орієнтири в науці. Моральні кодекси сучасної науки, їх роль в регуляції поведінки вчених та комунікації в наукових спільнотах. Соціально-етичні принципи, моральні регулятиви та аксіологічна аргументи в сучасній науці. Проблема відповідальності науки і вчених перед суспільством. Рівні етичної відповідальності. Творча свобода та соціальна відповідальність вченого. Взаємозв'язок елементарної, світоглядної і соціальної відповідальності вченого.

6.2. Структура навчальної дисципліни

Назви тем	Кількість годин					
	Форма навчання: денна					
	Усього	У тому числі				
		лекції	практичні	лабораторні	індивідуальна робота	самостійна робота
Тема 1. Наука як предмет філософського осмислення	9	2	2			5
Тема 2. Глобальні наукові революції та зміна історичних типів раціональності	9	2	2			5
Тема 3. Класичний ідеал раціональності та його втілення в історичному типі класичної науки	7	2				5
Тема 4. Некласичний та постнекласичний типи наукової раціональності	7	2				5
Тема 5. Філософські засади ідеалів і норм наукового дослідження	10	2	2			6
Тема 6. Основні концепції розвитку та спадкоємності наукового знання	9	2	2			5
Тема 7. Синергетика як нове світобачення	9	2	2			5
Тема 8. Зміна засад розуміння реальності в сучасній науковій картині світу: від незмінності до глобального еволюціонізму	9	2	2			5
Тема 9. Системність, цілісність, складність як способи розуміння єдності багатоманітного у світі	7	2				5
Тема 10. Причинність і детермінізм	9	2	2			5
Тема 11. Філософські засади наукових картин світу: простір і час	7	2				5
Тема 12. Актуальні філософські проблеми науки XXI сторіччя	10	2	2			6
Тема 13. Комунікація і віртуалізація в науці	10	2	2			6
Тема 14. Аксиологія та етика науки	9	2	2			5
Разом	120	28	20			72

Назви тем	Кількість годин					
	Форма навчання: заочна					
	Усього	У тому числі				
лекції		практичні	лабораторні	індивідуальна робота	самостійна робота	
Тема 1. Наука як предмет філософського осмислення	7	2				5
Тема 2. Глобальні наукові революції та зміна історичних типів раціональності	7	2				5
Тема 3. Класичний ідеал раціональності та його втілення в історичному типі класичної науки	6	2				4
Тема 4. Некласичний та постнекласичний типи наукової раціональності	6	2				4
Тема 5. Філософські засади ідеалів і норм наукового дослідження	8		2			6
Тема 6. Основні концепції розвитку та спадкоємності наукового знання	8		2			6
Тема 7. Синергетика як нове світобачення	8		2			6
Тема 8. Зміна засад розуміння реальності в сучасній науковій картині світу: від незмінності до глобального еволюціонізму	10					10
Тема 9. Системність, цілісність, складність як способи розуміння єдності багатоманітного у світі	10					10
Тема 10. Причинність і детермінізм	10					10
Тема 11. Філософські засади наукових картин світу: простір і час	10					10
Тема 12. Актуальні філософські проблеми науки XXI сторіччя	10					10
Тема 13. Комунікація і віртуалізація в науці	10					10
Тема 14. Аксиологія та етика науки	10					10
Разом	120	8	6			106

6.3. Теми практичних (семінарських) занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна	заочна
1	Наука як предмет філософського осмислення	2	
2	Глобальні наукові революції та зміна історичних типів раціональності	2	
3	Філософські засади ідеалів і норм наукового дослідження	2	2
4	Основні концепції розвитку та спадкоємності наукового знання	2	2
5	Синергетика як нове світобачення	2	2
6	Зміна засад розуміння реальності в сучасній науковій картині світу: від незмінності до глобального еволюціонізму	2	
7	Причинність і детермінізм	2	
8	Актуальні філософські проблеми науки XXI сторіччя	2	
9	Комунікація і віртуалізація в науці	2	
10	Аксіологія та етика науки	2	
	Разом	20	6

6.4. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна	заочна
1	Наука як предмет філософського осмислення	5	5
2	Глобальні наукові революції та зміна історичних типів раціональності	5	5
3	Класичний ідеал раціональності та його втілення в історичному типі класичної науки	5	4
4	Некласичний та постнекласичний типи наукової раціональності	5	4
5	Філософські засади ідеалів і норм наукового дослідження	6	6
6	Основні концепції розвитку та спадкоємності наукового знання	5	6
7	Синергетика як нове світобачення	5	6
8	Зміна засад розуміння реальності в сучасній науковій картині світу: від незмінності до глобального еволюціонізму	5	10
9	Системність, цілісність, складність як способи розуміння єдності багатоманітного у світі	5	10
10	Причинність і детермінізм	5	10
11	Філософські засади наукових картин світу: простір і час	5	10
12	Актуальні філософські проблеми науки XXI сторіччя	6	10
13	Комунікація і віртуалізація в науці	5	10
14	Аксіологія та етика науки	5	10
	Разом	72	106

7. ІНСТРУМЕНТИ, ОБЛАДНАННЯ ТА ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, ВИКОРИСТАННЯ ЯКИХ ПЕРЕДБАЧАЄ НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

Навчальна дисципліна «Філософія науки» / «Philosophy of Science» частково передбачає комп'ютерне тестування. Тестування здійснюється в системі Moodle. Тому для успішного оволодіння змістовим обсягом компонент програми використовуються спеціалізовані кабінети, обладнані мультимедійними пристроями та Wi-fi мережею, використовується програмне забезпечення для дистанційного навчання.

8. РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

Література

1. Добронравова І.С. Новітня західна філософія науки : підручник / І. Добронравова, Т.Білоус, О. Комар. – К.: Парапан, 2006. – 216 с.
2. Добронравова І. С. Філософія та методологія науки : підручник / І. Добронравова, Л. Сидоренко. – К. : Київський університет, 2008. – 223 с.
3. Добронравова І.С., Сидоренко Л.І. та ін. Філософія науки: підручник. К.: ВПЦ «Київський університет». 2018.
4. Кузь О.М., Чешко В.Ф. Філософія науки: навчальний посібник. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017.
5. Мешков В.М. Філософія науки і техніки : конспект лекцій / В.М. Мешков. – Полтава : ПолНТУ, 2006. – 106 с.
6. Ратніков В.С. Основи філософії науки і філософії техніки/ В.С. Ратніков. – Вінниця: ВНТУ, 2012. – 230 с.
7. Самардак М.М. Філософія науки. Напрями, теми, концепції – Х.: Парапан, 2011.
8. Семенюк Е.С. Філософія сучасної науки і техніки: підручник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка. 2017. Ханстантинов В.О. Х19 Філософія науки: курс лекцій / В.О. Ханстантинов. – Миколаїв: МНАУ, 2017. – 188 с
9. Штанько В.І. Філософія і методологія сучасної науки. Підручник Харків: ХНУРЕ, 2017. Чуйко В.Л. Рефлексія основоположень методологій філософії науки: Монографія. Київ: Центр практичної філософії, 2000.

Інформаційні ресурси в мережі Інтернет

<http://psylib.org.ua>

<https://platona.net>